

Мирослав Янакиев

КАКВО Е ТОВА СТИЛИСТИКА?¹

Какво е това стилистика? Стилистиката е част от езикознанието. Тя има връзка с граматиката, но се различава от нея съществено. И разликата е важна за нас.

Езиковедите наричат граматиката нормативна наука. Ако преведем термина на български, ще кажем „законодателна наука“. Тя ни учи така: в книжовния български език този тип изрази е разрешен, този не е разрешен. За народните говори, граматиката на съответните народни български говори учат също: този тип изрази е присъщ на съответния народен говор, а този не е.

Да вземем един пример. „Ти не ме разбираш“ е изречение, което нашата книжовна българска нормативна граматика с нищо не може да укори. Тя учи, че такъв тип подредби на думи са разрешени в нашия книжовен език. Ако обаче разместим „не“ и „ме“, ще се получи: „Ти ме не разбираш“. Граматиката ще реагира на такъв израз и ще каже: „В книжовния език такъв тип изрази не са допустими, не са разрешени.“ Дотук граматика.

На какво ни учи стилистиката? Стилистиката предполага, че граматиката се знае. Стилистиката почва оттам, където спира граматиката. Тя ни казва: „Ти ме не разбираш“ е израз ненормален за книжовния език, но този израз за западните български народни говори е напълно нормален. Следователно, ако употребим такъв израз, ние ще подскажем, че човекът, който говори така, не знае книжовния език, а говори на западнобългарско наречие.

Стилистиката не се занимава с това да разрешава едни неща и да забранява други. Тя ни учи, ако нарушим граматическата норма, какъв ефект ще постигнем. Ясно е, че стилистиката е наука за изкуството да пишем и да говорим добре.

Ако вие започнете да четете голям български поет, който е майстор в изкуството да пише добре, като Елин Пелин, вие ще видите, че в него не всичко върви точно така, както го иска граматиката. Елин Пелин се отклонява от граматическите норми, нарушава ги. Но това не значи, че той не ги знае. Той знае граматическите норми и умишлено ги нарушава, за да постигне един или друг стилистичен ефект. Понеже Елин Пелин е писател-художник, творец, ние казваме, че неговите произведения са написани с художествено майсторство. Това художествено майсторство е преди всичко стилистично майсторство, добро познаване на езика ни.

¹ Във в. „Вечерни новини“ 4/1956, Бюлетин за нашия дописник и кореспондент, с. 8–11.

За да познаваме добре своя език, нужно е постоянно да го учим. Езикът не е нещо, което може да се научи веднаж завинаги, като събирането и изваждането в аритметиката. Той постоянно се учи.

В тълковните речници, какъвто е например излезлият преди няколко дена „Български тълковен речник“ (изд. „Наука и изкуство“), е дадена на много думи стилистичната характеристика. Там при някоя дума може да срещнете бележка **остар.**, т. е. думата е остаряла. При друга ще видите да стои **архаич.** Това значи, че думата днес се употребява, но когато някой я употреби, изразът му става изкуствено старинен, архаичен, състарен, без да е стар в действителност. Там ще срещнете указание **разг.** – разговорна дума, **жарг.** – жаргонна дума и др. Стилистиката учи, след като знаем една дума и нейната стилна багра, къде и кога с каква цел можем да я употребим.

Учебник по българска стилистика няма. Наистина в далечното минало са издавани различни ръководства по стилистика, но те имат по-скоро задача да бъдат речници на стилистични термини. В тези ръководства например се дава дефиниция на метафора, дават се един-два примера за метафора и с това се изчерпва въпросът. Това още не е стилистика. Това е, както казах, по-скоро речник на термините, с които си служи стилистиката. Стилистиката почва едва след като знаем тези термини.

Основно понятие на стилистиката е понятието **синоним**. Това е гръцка дума: „син“ на гръцки значи „с“, а „оним“ е корен, с който се означава на гръцки „име“. Ако преведем буквално на български „синоним“, ще се получи „съиме“ или „съназвание“ (като „съдружник“, „съработник“ и под.).

В езика трябва да очакваме, че за означение на всеки вид предмети ще трябва да има отделна дума или съчетание от думи. На пръв поглед би изглеждало разточителство, ако в езика съществуват две думи за означаване на едни и същи предмети. Практиката обаче показва, че в езика има много такива „разточителства“.

Всички вие знаете, че в различни краища на България царевицата се нарича с най-различни имена, най-известните са „мамул“, „мисир“, „царевица“, „кукуруз“, но има и много други – „гълъби“ например.

Наистина на пръв поглед, както казах, това изглежда разточителство. В нашия език тези думи съществуват едновременно, макар че една от тях е приета като най-редовен изразител на предмета „царевица“, именно думата „царевица“. Всички други думи обаче са познати на повечето от българите и даже нещо повече – като кажеш „мамул“ вместо „царевица“, някой веднага ще те по-

пита не си ли от еди-кой си край на България, от еди-кое си село. Той е забелязал, че хората от определен край на България казват именно „мамул“, а не „царевича“.

Много думи освен че означават предмет, означават и още нещо. Те ни подсказват още, че този, който ги употребява, принадлежи на една или друга обществена среда, произхожда от един или друг край на България. Така че синонимите нямат напълно еднакви значения. Затова съществуването им не е разточителство.

Синонимите са естествен факт в езика. И тъкмо те обогатяват изразните възможности на писатели и поети. Липсата на достатъчно, естествено възникнали синоними прави невъзможно предаването на майсторските произведения на словото с икономичните средства на иначе полезните изкуствени езици като есперанто.

Синонимите са думи, или изрази, които означават приблизително едни и същи неща. При това в повечето случаи единият от синонимите е неутрален. Той означава предмета без други добавки. Другият синоним означава предмета плюс още някои неща.

Когато пишем, пред нас винаги се изправя този въпрос: каква дума да употребим? Почти винаги в нашето съзнание за един и същи предмет изникват по няколко думи и ние трябва да подбирате между тези думи най-подходящата за случая. Да изберем между синонимите най-уместния.

На това именно стилистиката ще ни научи.

Имало е хора, които са отричали възможността стилистиката да бъде наука и са казвали, че творчеството е тайна, свръхестествено явление. Сяда поетът да пише и отнякъде му идват думите. Нашепва му ги някакъв гений, нашепват му ги музите, са казвали старите гърци, някакви особени богини, които са се разхождали, витаели са около поетите и са им подсказвали. И досега някои хора имат предубеждението, че поетът е някое свръхестествено същество, че той се ражда със своето майсторство. Това важи и за писателите. Няма такова нещо. Такова схващане ни кара да си скръстим ръцете. Благословени са поетите, те са родени свършени. А всички поети, като изключим някои манияци, са подчертавали, че дарбата им е едно на 100, на 1 000, а всичко останало е работа.

Какво представлява тази работа за поета? Това между другото е занимание със стилистиката.

Всички големи поети и писатели са много задрасквали. Всички големи поети и писатели много пъти са преписвали. Аз знам, и на мен ми се е случвало: искат ти статия, напишеш ли я веднаж, не ти се ще да я погледнеш – даваш я там, нека да върви, както е. Това е неправилно, много е погрешно. Не оставяш ли ти статията да отлежи известно време и след това да я прочетеш пак отново

със задраскващ молив в ръка, работата няма да е добра, резултатът няма да бъде положителен. Но това не значи, че всички, които имат само задраскващ молив в ръката и оставят статиите си да отлежават, ще напишат хубава, прекрасна статия. Затова се искат и известни познания.

Ние се запознахме с понятието синоним. Какво зависи от вас и какво зависи от занятията по стилистика в работата на тези слушатели от курса, които са решили да се научат да пишат хубаво? От тези занятия зависи това, след като имате на ръка по 10–15 синонима или поне по два-три за означаване на един и същ предмет, да ви посоча, кой кога да употребите, да ви подсказва как да класифицирате съществуващите във вашето съзнание синоними. Но стилистиката не може да ви даде тези синоними. Всеки трябва сам да си ги събира от различните книги, от тълковните речници, от българските писатели-класици, от народните песни, приказки, пословици, поговорки. Обогатява се езикът чрез самостоятелна работа. А по-нататък, като има човек тия думи в главата си, може да ги класифицира.

Да кажем, че имаме четири вида думи в българския език от стилистично гледище, ще рече да определим съзнанието на българите по четири лавици за думи. На занятията по стилистика може да се дадат примери за такива думи. Но ако лавиците в съзнанието на учащия останат само с примерите, никакъв положителен резултат не може да се очаква.

За да завършим и да се подготвим едновременно за следващата лекция – стилистичните фигури, трябва да се обърне внимание още на това, че под синоними стилистиката не разбира само отделни думи. Под синоними стилистиката разбира и всякакви съчетания от думи, които означават един и същ предмет. Така например „съветската страна“ ние наричаме „СССР“ – една дума (за българската граматика сложна съкратена дума). Наричаме я още „Съветски съюз“. Съчетанието от две думи „Съветски съюз“ е синоним на думата „СССР“. Ние наричаме „СССР“ по друг начин и „Съюз на съветските социалистически републики“, т. е. със съчетание, съдържащо пет думи. „Съюз на съветските социалистически републики“ е също синоним на „СССР“. В определени изрази „съветската страна“ може също да бъде синоним на „СССР“, както и „страната на съветите“, „страната на победилия социализъм“ и други.

Веднага след Девети септември някой беше предложил (струва ми се, под навея на чужд журналист) друг синоним на „СССР“, хубав, интересен: „Страната, в която нашето утре е днес“.

Ето защо винаги можем да имаме по няколко синонима за означаване на един предмет. Например, ако потърсим за думата „лампа“ синоним, който да бъде отделна дума, както е при „царевичката“, сравнително лесно ще се досетим за „светилник“, „светило“. Но ако се опитаме да намерим синоним за думата „високоговорител“, ще ни бъде по-трудно. Някои радиотехници и инженери, които искаха да побългаряват добре радиотехническите термини, наистина казваха вместо високоговорител „гласник“. На стари български радиоапарати „Ира“ пише и досега отзад „втори гласник“, „трети гласник“. Този синоним на вас ви е почти неизвестен. Изглежда, като че днес думата „високоговорител“ няма свой еднословен синоним. Но не можем ли да кажем в изречението „високоговорителят започна да разнася отново звуците на радио София“, вместо „високоговорителят“ – „кутията“. Разбира се в друг контекст думата „кутия“ съвсем няма да означава „високоговорител“. Но това не значи, че тази дума не е синоним на „високоговорител“ и в дадения контекст.

Ние винаги можем да търсим такива синоними и трябва да ги търсим.